

Pogrešane osebe (kot družbeni in kriminalistični problem)*

Darko Maver**

Vsako leto prijavijo občani v SR Sloveniji delavcem milice več sto pogrešanih oseb: otrok, družinskih članov, sorodnikov, prijateljev, znancev ali sodelavcev. Čeprav točno število pogrešanih ni znano,¹ je iz dobljenih podatkov vendarle razvidno, da pojav tudi naši družbi ni tuj in bi mu kazalo nameniti več pozornosti.

Nenadna izginitvev občana iz okolja, kjer živi in dela, navadno ni posledica kaznivega dejanja, je pa pogosto zunanji izraz in končni izid globljih konfliktov in težav (tako v osebnosti pogrešanega kot pri njegovih stikih z družbenim okoljem), ki jih še premalo poznamo in upoštevamo pri morebitnem preprečevanju. Po drugi strani pa posamezni kriminalistični primeri opozarjajo, da se za navidezno prostovoljnim odhodom z doma lahko skriva hudo kaznivo dejanje.

Obravnavanje pogrešanih oseb je mejno področje med izrazito kriminalističnim, policijsko-socialnim in čisto socialnim delom, pri čemer so meje, prav zaradi nejasnosti primera na samem začetku, težko določljive. Za prijavo o pogrešanosti lahko stoji nesreča, samomor, želja po razrešitvi napetosti v človekovi duševnosti ali družbenem okolju, duševna bolezen, lažna in zlonamerna prijava ali pa dobro načrtovano in prikrito kaznivo dejanje. Prav nekateri hujši primeri umorov, ki so bolj po naključju kot po načrtnem kriminalističnem delu po izginitvi prišli na dan, so v zadnjem času ponovno aktualizirali vprašanje pogrešanih oseb in ga postavili bolj v ospredje kot doslej.²

Prijave na postajah milice kažejo tudi na nemoč in stisko svojcev, ki v nepričakovanem položaju ob izginitvi iščejo pomoč prav pri formalnih organih odkrivanja, čeprav ta vprašanja ne sodijo vedno v neposredni krog njihove pristojnosti. Medtem ko v tujini pogrešane odrasle osebe, za katere ne obstaja sum, da so postale žrtve kaznivega dejanja, običajno obravnavajo zasebni detektivi ali različne dobrodelne orga-

nizacije,³ se pri nas s tovrstno problematiko ukvarjajo skoraj izključno delavci organov za notranje zadeve.

Domača in tuja strokovna literatura (tako kriminalistična kot druga) le površno in bolj mimogrede obravnava vprašanja pogrešanih oseb. Pravih raziskav in obsežnejših del z interdisciplinarnim pristopom nismo zasledili. Kaže, da se pogrešanost odraslih oseb ne šteje kot poseben družbeni problem.⁴ Več pozornosti je namenjeno mladoletnim begavcem in pobegom iz vzgojno-poboljševalnih ter kazenskopoboljševalnih zavodov, vendar tovrstne problematike ne gre enačiti s problemom odraslih pogrešanih oseb.

Glede na etiologijo in fenomenologijo pogrešanosti bi za kriminalistične potrebe lahko ločili naslednje skupine pogrešanih oseb:

- izgubljene osebe (otroci, ostareli, duševno bolni, ki so se izgubili in ne najdejo poti domov);
- mladoletni begavci (pobegi iz VPD ali od doma);
- odrasle osebe na begu (storilci kaznivih dejanj, pobegi iz KPD, zaprtih psihiatričnih ustanov, iz vojske ipd.);
- prave pogrešane osebe.

V pričujoči razpravi se bomo omejili na obravnavanje poslednje skupine, to je na tiste osebe, ki so jih občani prijavili kot pogrešane. Naš namen je z analizo praktičnih primerov in s teoretičnimi posplošitvami prikazati problematiko pogrešanosti in na ta način pomagati tako delavcem organov za notranje zadeve pri ukrepanju ob prijavi kot tudi socialnim službam pri preprečevanju. Pri tem smo izhajali iz analize primerov pogrešanih oseb na območju UNZ Ljubljana-mesto v letu 1981***

1. Pojem pogrešane osebe in pravne osnove za iskanje

Pravo pojma pogrešane osebe ne opredeljuje podrobneje. Zakon o kazenskem postopku govori v 2. odst. 552 člena o »pogrešanih«, zakon o no-

* Pri raziskavi je sodeloval tudi Edo Posega, vodja skupine za krvne delikte pri UNZ Ljubljana-mesto, kateremu se za pomoč in koristne nasvete najlepše zahvaljujem. Za pripombe in sugestije h končnemu tekstu se zahvaljujem tudi Silvu Kozlevčarju, načelniku kriminalistične službe UNZ Ljubljana.

** Darko Maver, magister prava, raziskovalni sodelavec, Inštitut za kriminologijo, Trg Osvoboditve 11, 61000 Ljubljana.

¹ Znano je le skupno število pogrešanih oseb, za katerimi so bile izdane republiške depeše o iskanju, v to pa niso vključene osebe, ki so jih iskali z lokalnimi depešami postaje milice.

² Med njimi je najbolj znan primer Trobec. Glej: Žerjav, C.: s. 65—68.

³ Tako npr. Salvation Army v ZDA. Glej: Hepworth in Featherstone, s. 174.

⁴ Prav tam, s. 171.

*** V letu 1981 je bilo prijavljenih 79 pogrešanih. Od teh so 4 osebe še vedno pogrešane. Izločali smo osebe, ki so pobegnile iz psihiatričnih ustanov (15), o ostalih pa smo zbrali podrobnejše podatke. Razgovor smo opravili z 22 osebami, o 20 pa smo zbrali podatke na drug način (zaznamki, razgovor s svojci ipd.).

tranjih zadevah pa v 38. členu o »iskanih« osebah, vendar ne prvi ne drugi zakon ne daje podrobnejše razlage o tem, kdo so »pogrešane« in »iskane« osebe. Tako si bomo za namen naše raziskave sami oblikovali pojem pogrešane osebe.

Glavni element pogrešanosti je nenadna in nepričakovana odsotnost iz kraja, kjer je oseba dotlej prebivala, pa tudi nejasnost glede njene usode. Odsotnost je daljša od običajne (npr. zaradi nakupov, obiska, izleta ipd.), zato vzbuja zaskrbljenost svojcev in drugih oseb. Občan postane pogrešan šele tedaj, ko nekdo opazi njegovo odsotnost. Zaradi različnega odnosa svojcev do pogrešanega, različnih okoliščin ob izginitvi ter različnih navad pogrešanega ni mogoče postaviti časovne meje, od kdaj nekoga šteti za pogrešanega.

Občanom je z ustavo in drugimi predpisi z jamčena svoboda gibanja in nastanitve.⁵ Po svoji volji se lahko selijo in spreminjajo prebivališče, vendar so spremembo dolžni prijaviti pristojnemu organu za notranje zadeve. Tudi oseba, ki potuje in biva izven svojega stalnega (ali začasnega) prebivališča, se je dolžna prijaviti v objektih, kjer prenočuje.⁶ Občani, ki prostovoljno, vendar brez pojasnila in prijave (oziroma odjave) zapustijo svoje prebivališče za daljši čas, storijo s tem prekršek po 9. členu Zakona o evidenci nastanitve občanov in o registru prebivalstva ter so po 14. členu istega zakona lahko kaznovani z denarno kaznijo do 1000 din ali s 30 dnevi zapore.

Kje so torej pravne osnove za iskanje pogrešanega? Menimo, da je odgovor mogoče iskati v dveh smereh. Vedno, kadar obstajajo razlogi za sum, da je izginitev posledica kaznivega dejanja (najsi bo pogrešani storilec ali žrtev), morajo organi za notranje zadeve po uradni dolžnosti storiti potrebno, da se storilec odkrije in se zavarujejo dokazi in sledovi (151. člen ZKP). Odločilne so okoliščine izginitve in vzroki oziroma motiv za odhod. Strinjati se je s stališčem, da se je raziskovanja vsakega primera pogrešanosti treba lotiti z domnevo, da je pogrešana oseba žrtev kaznivega dejanja.⁷ Dokler se pogrešane osebe (ali njenega trupla) ne najde, ne more v celoti odpasti sum za kaznivo dejanje. Organi za notranje zadeve smejo objaviti tudi fotografije pogrešanih, če so razlogi za sum, da je izginotje

posledica kaznivega dejanja (2. odst. 552. člena ZKP).

Razlog za iskanje pogrešanega pa je lahko tudi sum, da je on sam storil kaznivo dejanje. Takšen je npr. primer, ko je računovodja v neki delovni organizaciji izginil neposredno pred najavljeno inventuro. Pri odhodu enega od zakonskih partnerjev pa se lahko pojavi sum za kaznivo dejanje dvojne zakonske zveze (92. člen KZ SRS), zunajzakonsko skupnost z mladoletno osebo (93. člen KZ SRS), kršenje družinskih obveznosti (97. člen KZ SRS), neplačevanje preživnine (89. člen KZ SRS) in podobno.

Nekoliko drugačen je položaj v primeru, ko ni razlogov za sum, da je pogrešanost v zvezi s kaznivim dejanjem. Ker ni pravne osnove za iskanje, organi za notranje zadeve ne morejo uradno prevzeti zadeve v obravnavo. Čeprav zakon o notranjih zadevah v členu, ki obravnava naloge postaje milice s splošnim delovnim področjem, govori tudi o »odkrivanju in prijemanju... drugih iskanih oseb«⁸ (podčrtal D. M.), menimo, da se to nanaša na osebe, za katerimi je izdana tiralica ali razglas, ne pa tudi na osebe, ki so očitno prostovoljno zapustile kraj bivanja in ni drugih razlogov za iskanje.

V praksi pa se občani dostikrat obrnejo po pomoč k miličnikom, ko se ostareli ali duševno moteni izgubi in ne najde poti domov. Tedaj se organizira iskalna akcija, v kateri poleg miličnikov sodelujejo tudi gasilci, gorski reševalci, lovci in drugi samozaščitno organizirani ljudje. Ker gre pri tem za nedvomno pomoč človeku v stiski, v takšnem primeru ni dvoma o upravičenosti posega milice.

Glede na navedeno pravno problematiko imajo delavci organov za notranje zadeve, potem ko odkrijejo pogrešano osebo, omejene možnosti ukrepanja. Če ugotovijo, da pogrešanost ni v zvezi s kaznivim dejanjem, lahko najdeno osebo le opozorijo, da je bila iskana in pogrešana, ugotovljena dejstva pa sporočijo organu, ki je sprožil postopek iskanja. Takšna sporočila ne gre podcenjevati, saj imajo lahko kasneje še velik kriminalistični pomen.⁹ Miličniki lahko najdeno osebo tudi prijavijo zaradi prekrška zoper dolžnost prijave oziroma odjave bivališča (če so za to izpolnjeni pogoji), **nikakor pa ne morejo občana pridržati, ga siliti, naj se vrne domov, ali ga zasliševati kot osumljenca.** Ne glede na to pa naj delavci organov za notranje zadeve v nefor-

⁵ Ustava SFRJ, člen 183.

⁶ Zakon o evidenci nastanitve občanov in o registru prebivalstva. Ur. list SRS, 1974, št. 4, člen 9. V pripravi pa je nov zakon.

⁷ Žerjav, C.: s. 67.

⁸ Zakon o notranjih zadevah, člen 38.

⁹ Glej: Häusler, K.

malnem in neobveznem pogovoru skušajo ugotoviti motive za odhod in druge pomembne okoliščine v zvezi z bivanjem pogrešanega v času njegove izginitev. Takšni podatki osvetljujejo problematiko pogrešanih in so koristni pri morebitni ponovni izginitvi.

2. Etiologija

Podobno kot kriminaliteto, alkoholizem, narkomanijo in nekatere druge oblike odklonskosti je tudi pogrešanost mogoče obravnavati kot individualni in kot družbeni pojav. Ljudje postanejo pogrešani iz raznih razlogov, ki jih gre iskati tako v osebnosti pogrešanega, njegovi interakciji z okoljem (družino, sodelavci, sosedi, prijatelji . . .), kakor tudi v širši družbeni skupnosti, političnem sistemu, kulturi, navadah, vrednotah in podobno. Nesporno je dejstvo, da je število pogrešanih v posameznih državah dokaj različno. Pri tem ne mislimo na pogrešanost iz političnih motivov,¹⁰ ko država na ta način zavestno odstranjuje politične nasprotnike vladajočega razreda, pač pa na prostovoljno odločitev posameznika, da nenapovedano odide iz okolja, kjer je dotlej živel in delal.

Že groba ocena podatkov o pogrešanih (ki sicer med seboj niso primerljivi zaradi različnih statističnih meril) pokaže, da je relativno gledano, pri nas dosti manj oseb, ki so prijavljene kot pogrešane kot v drugih državah. Tako je bilo v ZR Nemčiji leta 1978 prijavljenih 22 000 odraslih pogrešanih oseb,¹¹ v Veliki Britaniji pogrešajo vsako leto okoli 100 000 oseb,¹² v Franciji pa so leta 1960 zabeležili 22 646 prijav.¹³ Podobno je v večjih mestih: v New Yorku pogrešajo okoli 50 000 oseb letno¹⁴ v Los Angelesu pa so imeli v letu 1977 6131 naznanil o pogrešanih osebah.¹⁵ Kljub razlikam v statističnem beleženju tovrstnih dejanj je očitno, da je problem pogrešanih oseb različno prisoten v posameznih družbah, da torej družbeni dejavniki pomembno vplivajo na razširjenost tega pojava.

Med kriminološkimi teorijami, ki skušajo razložiti vzroke kriminalitete in odklonskosti, so za etiologijo pogrešanosti pomembne zlasti tiste teo-

rije, ki obravnavajo odtujenost človeka (tako samemu sebi — Fromm, kot komuniciranju z drugimi — Erickson, ali produktom svojega dela — Marx), družbeno dezorganizacijo (zlasti še dezorganizacijo družine) in anomijo (Merton). Človek, ki ne najde svojega bistva in ni zadovoljen s svojim delom, načinom življenja in družino in katerega ne vežejo tradicionalne družbene in kulturne vezi, hkrati pa je vendarle vezan na svoje okolje, bo za razrešitev svoje notranje napetosti in nezadovoljstva bolj verjetno izbral nenapovedan umik kot pa človek, ki je dobro socializiran in konformiran v dano družbeno okolje. Vsekakor pa je vsaka prekinitev interakcije z nekaterimi člani družbe zelo zapleteno in težko razumljivo dogajanje,¹⁶ ki ga je mogoče obravnavati le v širšem družbenem kontekstu, v katerem poteka posameznikovo življenje.

Ni nova ugotovitev, da današnji čas nalaga človeku vedno večja bremena in ga spravlja v vedno večjo napetost in stres, pri tem pa je njegov obstoj nenehno ogrožen od morebitne brezperspektivne prihodnosti. Zlasti labilne osebe se v takšnem položaju in ob dodatnih nesoglasjih v ožjem okolju odločijo za rešitev v samomoru, uživanju alkohola ali drog, zatekanju v religijo ali ideologijo, ali pa v spremembi načina življenja in okolja. Od tod tudi sprejemanje hipijevskega načina življenja, klateštvo in brezdelništvo, težnja po preprostem življenju in delu¹⁷ in podobno. Ker bi okolica odločitev posameznika, da spremeni dotedanji način življenja, slej ko prej ocenila negativno in ga ožigosala kot devianta, najde rešitev v nenadni pogrešanosti.

Odhod iz danega okolja pa ne pomeni vedno tudi popolnega zanikanja veljavnih norm in vrednot. Včasih gre le za željo po spremembi neposrednega okolja, ki je preveč konfliktno, zato se pogrešani v novem kraju vključijo v prav podobno družbeno okolje kot prej.¹⁸

Med kulturnimi dejavniki, ki vplivajo na število pogrešanih, je treba omeniti tudi splošno stopnjo mobilnosti prebivalstva ter tradicionalno navezanost na družino in dom. Očitna je razlika med ZDA in nami. Medtem ko se Američani že zelo zgodaj osamosvojijo, zapustijo družino in si ustvarijo lastno življenje, potujejo iz kraja v kraj in večkrat v življenju menjajo kraj bivanja in dela, je za Slovence značilna večja navezanost

¹⁰ Gre za desetisoče »pogrešanih« v Čilu, Argentini, Južni Afriki, pa tudi v SSSR v času Stalinovih čistk in drugod po svetu.

¹¹ Hauser, H., (prevod), s. 3.

¹² Hepworth in Featherstone, s. 171.

¹³ Hirsch, C.: (prevod), s. 4.

¹⁴ O'Hara, C.: s. 180.

¹⁵ Žerjav, C.: s. 69.

¹⁶ Hepworth in Featherstone, s. 175.

¹⁷ Tako se je npr. na objavljeno prosto delovno mesto ovčarja na Švedskem prijavilo več sto kandidatov z visoko strokovno izobrazbo.

¹⁸ Hepworth in Featherstone, s. 185.

na dom in družino in daljše bivanje v rojstnem kraju. V takšnih razmerah in ob upoštevanju majhnosti naše republike je možnosti za prekinitve stikov z danim okoljem mnogo manj.

Kot neposredni povod za nenadni odhod (izginitiv) se često pojavljajo nesoglasja in prepiri v družini, pri čemer je dostikrat prisoten alkohol. Prepir, ki je navadno le eden v dolgi vrsti družinskih nesoglasij, se konča z nenadno izginitvijo enega od družinskih članov. Odhod je predvsem čustveno pogojen in odločitev trenutna, zato se pogrešani navadno slej ko prej sam vrne domov. S svojim odhodom želi opozoriti nase, hoče se maščevati svojcem, jih prizadeti, želi, da bi jih skrbelo ali jim bilo žal zaradi povzročenega dejanja, zato včasih grozi ob odhodu tudi s samomorom. Takšne, dezintegrirane družine, so pogosto okolje, iz katerega izhajajo pogrešani. Vzajemna nesoglasja so v družini še toliko bolj nevarna, saj se jim člani ne morejo ogniti (kot na primer v drugih družbenih skupinah), zato lahko ogrozijo družinsko integriteto in pripeljejo do dezintegracije družine tako v latentni obliki kot v obliki uničenja družine.¹⁹ Ena od možnih rešitev v takšnem položaju je tudi nenapovedan odhod družinskega člana.

Vzroki za nesoglasja v družini so številni. Segajo od ljubosumnosti (upravičene ali neupravičene), nasilnega vedenja enega od zakoncev, alkoholizma, netolerantnosti do neuspeha v šoli, družjenja z »neprimernimi«²⁰ prijatelji, načina življenja ipd. Glede na takšno vlogo družine v etiologiji pogrešanosti bi morali socialni delavci posvetiti dezintegriranim družinam več pozornosti in s tem učinkoviteje preprečevati tudi tovrstna dejanja.

Med neposrednimi vzroki za odhod od doma so tudi težave na delovnem mestu, neuspeh pri študiju, napeljevanje in pijančevanje s prijatelji, želja po potepanju, seksualni motivi, krivični dogodki, depresivnost in podobno.

Vzroki oziroma odločitev za odhod so včasih nenadni in gre le za željo po pretrganju stikov z družbenim okoljem (in je ves nadaljnji potek dogodkov še nejasen), drugič pa je odhod le stopnica v verigi vnaprej izdelanega načrta. Motiv je razviden iz okoliščin ob izginitvi in je pomemben za kriminalistično obravnavanje zadeve.

V naši raziskavi smo ugotovili naslednje motive za odhod od doma.²⁰

¹⁹ Golubović, Z.: s. 217 in 218.

²⁰ Pri tem niso upoštevani pobezi iz psihiatričnih ustanov in domov za ostarele občane.

— preobremenjenost z delom, sodelavci niso upoštevali njegovega truda, pa čeprav je delal dosti več kot drugi. Pred letno bilanco je imel vsega dovolj, zato je odšel;

— nenehni spori z možem, ki jo krivi za probleme v družini in jo ponižuje, kljub njeni visoki izobrazbi;

— prekinil je zdravljenje alkoholizma, zato se je doma zbrala vsa družina in ga kritizirala. Želel si je sprostitev, zato je odšel;

— težave z mladoletno hčerjo, ki bega in je često odsotna z dela. Po takšnem obvestilu in sporu z možem (zaradi prevrnjenega krompirja) jo je odšla sama iskat, da bi pokazala, da tudi ona nekaj pomeni in da bi domače malo skrbelo, kje je;

— prepir z materjo, ker je vinjen prišel domov, pa ga je zato ozmerjala;

— hči ga je ozmerjala, da že ne bo skrbela zanj, ker je ves čas pijan. Potem ga je še udarila, zato je odšel;

— prepiri z možem, ki jo je pogosto pretepal;

— mož jo je pretepel in ji oblačila vrgel pred vrata, nato pa zamenjal ključavnico;

— oče ni maral njenega fanta, ker je bil Slovenec. Po prepiru je odšla živeti k fantu, oče pa je pogrešanost prijavil iz hudobije;

— bal se je odziva staršev, ker se je ponovno napil, čeprav se je vrnil z zdravljenja alkoholizma;

— spori z možem, imela je novega prijatelja in je odšla z njim;

— mati ji je grozila, da jo bo ubila;

— nesporazumi z materjo, ki je ločena in alkoholičarka. Po enem od prepirov je imela vsega dovolj in je odšla;

— pretep z ženo, ki je poklicala miličnike, ti pa so ga odpeljali v pripor. Ko je prišel ven, se je želel ženi maščevati in ga ni bilo domov;

— depresivnost, nerazumevanje v družini, popivanje;

— na delovnem mestu bi jo morali obravnavati zaradi prekrška, sprla se je tudi z možem, imela pa je novega prijatelja, zato je šla z njim;

— hči ji je v prepiru očitala, da mora skrbeti zanjo;

— nesporazumi v družini, s prijatelji je ponoreval in popival;

— padel na izpitu (že tretjič), želel je na delo na ladjo;

— dobila anonimno pismo, da ima mož ljubico. Odšla je, da bi razmislila, kaj naj stori;

— spor s hčerjo, mati se je odselila, pa mu ni povedala, kam;

- odšel, da bi živel z Romi;
- ponovno neuspešno opravljala maturo, naslednji dan pa pozno v noč plesala v discu, zato spor s starši;
- trije fantje so jo pregovorili, naj gre z njimi na morje;
- fant je želel izsiljevati mater, da bi mu popuščala;
- bil je užaljen zaradi neupravičene sodbe sodišča.

Očitno je, da so nesporazumi in prepiri v družini daleč najpogostejši neposredni povod za odhod od doma. Temu botruje tudi alkohol, marsikdaj pa so prisotni depresivnost in razne oblike odklonskosti. Šele splet vseh teh okoliščin, v medsebojni povezavi in odnosu z osebnostjo, pripelje do končnega izida — odhoda.

Svojci, ki jih je pogrešani zapustil, marsikdaj drugače razlagajo motive in vzroke za odhod kot sam pogrešani. Ker so prizadeti z nenadnim in nepričakovanim izginotjem, skušajo na razne načine racionalizirati odhod. Z zvrčanjem krivde na »slabo družbo«, osebnost pogrešanega, njegovo nezrelost ali psihično preobremenjenost, ali pa na morebitno kaznivo dejanje (npr. prisilili so jo, da je šla z njimi), želijo podzavestno (ali pa zavestno) odvrniti pozornost od celotnega okolja, v katerem je bival pogrešani, in od interakcije z njim.²¹ S tem odpade tudi njihova krivda za odhod. V naši raziskavi smo opazili več primerov takšnih racionalizacij.

3. Okoliščine ob odhodu

Iz nekaterih okoliščin je mogoče sklepati na motiv za odhod oziroma na vzroke za izginitvev, kakor tudi to, kje se pogrešani zadržuje. Ta vprašanja so pomembna predvsem za kriminalistično ukrepanje ob prijavi. V strokovni literaturi nismo zasledili dosti podatkov o tem, zato bomo v nadaljevanju izhajali predvsem iz analize primerov, ki smo jih obravnavali. V zvezi s tem nas je zanimalo, ali je pogrešani svoj odhod načrtoval, kdo vse je vedel za njegove namene, kdaj se je odločil za smer potovanja, ali je pustil poslovilno pismo ali drugo sporočilo in katere predmete je vzel s seboj.

V večini primerov pogrešani svojega odhoda ni načrtoval. Odločitev je bila trenutna in je sledila kritičnemu dogodku, ki je bil neposredni povod za odhod. Včasih storilec počaka na ugod-

nejšo priložnost in odide nekoliko po kritičnem dogodku (npr. gre še v službo, počaka do jutra in potem, ko drugi odidejo, zbere prtljago in gre, počaka na izplačilo osebnega dohodka itd.), vendar redkokdaj dlje kot po enem dnevu. Le v nekaterih primerih je bil beg načrtovan, zlasti tedaj, ko je bila žena že pred kritičnim dogodkom dogovorjena s svojim ljubimcem, da bo odšla z njim.

Tudi prtljage pogrešani navadno ne jemlje s seboj (vzame pa nekatere nujnejše predmete, kot so denar, dokumenti, kozmetika in podobno), pa čeprav načrtuje daljšo odsotnost. **Dejstvo, da nekdo ob odhodu ni vzel osebne prtljage, še ne pomeni, da namerava storiti samomor ali da je postal žrtev kaznivega dejanja!** Več občanov, s katerimi smo se pogovarjali, je odšlo od doma za dalj časa, pa vendar s seboj niso vzeli osebne prtljage. Po drugi strani pa pogrešani vzame skoraj vedno osebni dokument in vsaj nekaj denarja.

Miličnike in kriminaliste pogosto zavaja podatek, da je pogrešani pustil poslovilno pismo. S tem se sklepa na samomor in primer je hitro »rešen«.²² Poslovilno pismo pa še ne pomeni, da namerava pogrešana oseba zares napraviti samomor. Tako kot je med samomorilci le del (leta 1967 — 18,2 % vseh, ki so v Sloveniji napravili samomor)²³ tistih, ki so napisali poslovilno pismo, je med pogrešanimi, ki so pustili poslovilno pismo, le redkokdo zares storil (ali poskusil storiti) samomor. Od 57 pogrešanih jih je 5 pustilo poslovilno pismo, (nihče od njih ni storil ali poskusil storiti samomora), za 12 oseb pa je obstajal sum, da bodo storile samomor (!) Dejansko sta storili samomor le dve osebi, ena pa ga je poskušala storiti. Očitno je torej, da niti poslovilno pismo niti druge okoliščine, ki kažejo na samomor, ne morejo biti razlog, da se iskanje pogrešane osebe opusti.

Naslednje, za kriminalistične potrebe pomembno vprašanje je, kdo je vedel, kam namerava oditi pogrešani oziroma da sploh namerava oditi od doma. Izkušnje kažejo, da pogrešani kar pogosto zaupa svojo odločitev neki osebi, vendar **pa kriminalisti ta podatek le redkokdaj odkrijejo!** Velikokrat bi bila zadeva lahko rešena že kmalu po prijavi, če bi našli osebo, kateri je bila zaupana skrivnost. Pogrešani navadno sporoči svoj namen osebi, ki ji zaupa in mu je blizu, vendar pa ne živi v okolju, iz katerega je po-

²¹ Hepworth in Featherstone, s. 181.

²² Žerjav, C.: s. 67.

²³ Pečar, J.: s. 30.

grešani odšel. To je lahko prijatelj, sodelavec na delovnem mestu, sorodnik in podobno. Ob tem ga navadno prosi, naj skrivnosti ne pove tistim, od katerih beži. Prav zato miličniki zelo težko dobijo podatke o nameri pogrešanega, saj navadno komunicirajo samo z neposrednim okoljem, v katerem je izginuli živel.

O tem, kam naj gre, se pogrešani najpogosteje odloči šele v trenutku, ko odhaja. Včasih je samo naključje tisto, ki določi smer poti.²⁴ Storilec odide, nato pa nadaljnji tok dogodkov vodi njegovo pot. Le pri tistih osebah, ki nameravajo oditi s svojim novim partnerjem, je cilj potovanja že vnaprej znan. Dosti je tudi primerov, ko pogrešani vzame s seboj hranilno knjižico (ali pa denar), dvigne denar in nato potuje, dokler mu ne zmanjka denarja, nato pa se vrne domov. Glede na količino denarja, ki ga je pogrešani vzela s seboj, je mogoče tudi sklepati na dolžino odsotnosti, čeprav takšno sklepanje ni vedno pravilno.

4. Kje je pogrešani v času odsotnosti?

Kam gre pogrešani, kje se zadržuje, kako preživlja čas odsotnosti, je tesno povezano z motivi za odhod. Glede na čas odsotnosti je struktura populacije, ki smo jo proučili, naslednja:²⁵

čas odsotnosti	število oseb.
do 1 dan	4
1 do 5 dni	13
5 do 10 dni	17
10 do 30 dni	5
več kot 1 mes.	3

Največ pogrešanih, ki prostovoljno odidejo od doma, se vrne v nekaj dneh. Tedaj jim zmanjka sredstev za preživljanje, jeza se poleže, prepir je pozabljen, oglasi se domotožje in obžalovanje. Med tistimi, ki ostanejo pogrešani dalj časa (več kot 10 dni) so predvsem takšni, ki žele trajneje

²⁴ Občan, ki je odšel od doma zaradi težav na delovnem mestu, je vzel prtljago, potni list in denar, odšel na železniško postajo in si kupil vozovnico za prvi vlak, ki je odhajal v tujino. Odšel je v München, čeprav tam ni nikogar poznal, niti ni znal nemškega jezika.

²⁵ Pri tem nismo upoštevali občanov, ki so se zgubili in so bili iskani. Te občane so v večini primerov našli že v istem dnevu ali pa najkasneje dan po izginitvi. Upoštevali tudi nismo oseb, ki se sploh niso vrnile, ker ni znano, zakaj so odšle oziroma kaj se je zgodilo z njimi.

spremeniti svoj način življenja (navadno sledi ločitev ali pa se pogrešani za trajno odseli iz kraja dotedanjega prebivališča). Če je nekdo pogrešan dlje kot mesec dni, je mogoče resno sumiti na kaznivo dejanje (ali samomor).

Gibanje pogrešanih v času odsotnosti je različno, pač glede na vzrok za odhod. Na splošno bi lahko razlikovali nekaj podskupin:

— pogrešani, ki v času odsotnosti popivajo, hodijo iz lokala v lokal, prespijo pogosto v parkih, na železniški postaji, včasih v gostiščih ali pri znancih;

— pogrešani, ki zaradi družinskih preprirov odidejo k sorodnikom in znancem, pa tudi k novemu prijatelju; često gre za potovanje v druge republike;

— pogrešani, ki potujejo (doma ali po tujini); zadržujejo se v hotelih ali v privatnih sobah, običajno so normalno prijavljeni za prenočevanje;

— pogrešani, ki so nagnjeni k potepuškemu in brezdelniškemu življenju.

Sredstvo prevoza je največkrat javno prevozno sredstvo (vlak, avtobus), včasih avtostop ali lastno vozilo, pogosto pa pogrešani hodi peš.

Od vseh primerov, ki smo jih obravnavali, sta le dva pogrešana odšla v tujino, čeprav jih je nekaj vzelo s seboj tudi potne listine. Ugotovljamo tudi, da pogrešani često **odidejo izven kraja**, kjer bivajo, med ko so **poizvedbe** (depeše) dostikrat **le lokalno usmerjene**. Občani se ne skrivajo, največkrat so uradno prijavljeni za bivanje, hodijo v javne lokale in so »vidni« tudi delavcem milice. Primerov, da bi pogrešani za pridobivanje sredstev za življenje izvršili kako kaznivo dejanje, nismo zasledili.

5. Prijave in objave

Prijavo o pogrešanosti najpogosteje podajo svojci tistega, ki je odšel. Le redkokdaj je prijavitelj delovna organizacija ali prijatelj in znanec pogrešanega. To je razumljivo, saj prijavo poda tisti, ki je pogrešanemu najbližji in je z njegovim odhodom tudi najbolj prizadet.

Odkrili smo tudi dva primera, ko je prijavitelj podal prijavo iz maščevanja oziroma iz hudobije. Čeprav je dobro vedel, da ne gre za resnično pogrešanost in mu je bilo znano, kje se pogrešana oseba nahaja, jo je vendarle prijavil na postaji milice, da bi ji tako nagajal.

Čas od trenutka odhoda do trenutka prijave je odvisen od navad pogrešanega, njegovega načina življenja, okoliščin ob izginjavi in zainteresiranosti in skrbi svojcev. Ob odhodu svojci še ne vedo, kakšni so nameni odhajajočega, poleg tega pa jim v trenutku razburjenosti ali jeze to niti ni mar. Šele kasneje, ko se pogrešani do običajne ure ne vrne, jih zaskrbi. Pogosto se ob tem pomisli na nesrečo ali samomor. Če takšnih slutenj ni, pravzaprav ni pravne osnove za prijavo, saj občan lahko odide od doma, če tako želi. Prisilno iskanje bi bilo v tem primeru poseganje v njegovo pravico do zasebnosti.

Pa vendar svojci pogosto verjamejo, da so miličniki pogrešanega dolžni iskati in ga prisiliti k vrnitvi domov. K odločitvi o prijavi pa ne prispeva le skrb ali želja, da bi se pogrešani vrnil, pač pa tudi dejstvo, da pogrešanost člana družine ustvarja vrsto osebnih problemov svojcem, ki morajo izginitev in razloge zanjo pojasnjevati drugim in se s tem v nekem pogledu ožigosajo.²⁶

Prav to pa pripomore k izoblikovanju raznih konstrukcij in racionalizacij o razlogih za odhod, ki po eni strani na bolj sprejemljiv način pojasnijo odhod pogrešanega, po drugi strani pa mu tudi olajšajo položaj ob morebitni vrnitvi. Prijava na postaji milice je vsekakor neprijetno dejanje, ki ga pogojuje predvsem skrb za pogrešanega.

Iz naše analize je razvidno, da je največ prijav danih v roku od dveh do petih dni po izginjavi (20 prijav) oziroma dan po odhodu pogrešanega (17 prijav). Le tri prijave so bile dane v času 6 do 10 dni po odhodu in 2 prijavi po 10 dneh. Očitno je, da svojce zaskrbi kmalu po odhodu pogrešanega (tako po pomiritvi zaradi spora), zlasti pa tedaj, če se ta ne vrne v nekaj dneh.

Skrb za pogrešanim in odločitev o prijavi je razumljiva, manj pa je razumljiva malomarnost svojcev pri odjavi pogrešanosti. Potem ko se odsotni član družine zopet vrne domov, svojci vse preradi pozabijo na odjavo, zato se dogaja, da depeše o iskanju tudi po več mesecev (!) niso preklicane, čeprav se je pogrešani že čez dan ali dva vrnil domov. Del krivde za takšno stanje nosijo tudi delavci na postajah milice, ki tudi ob morebitnem sporočilu o vrnitvi prepozno prekličejo depešo, ki so jo sami izdali.

Ob tem velja tudi opozoriti, da ostajajo nekateri primeri dlje časa nerešeni tudi zaradi nepravočasnega obvestila zdravstvene ali psihiatrične

ustanove, v katero se je zatekel pogrešani.²⁷ Kakšni so razlogi za tako pozno sporočanje, nam ni znano.

Svojci navadno lepo sprejmejo pogrešanega, ko se zopet vrne domov, čeprav konfliktna situacija slej ko prej ostaja nespremenjena. Zato je pričakovati, da bo v kritičnih trenutkih ponovno prišlo do odhoda. Glede na izjave oseb, s katerimi smo govorili, je tudi slutiti, da svojci ob morebitnih nadaljnjih izginjavih pogrešanosti ne prijavljajo več tako pogosto. Zato podatki o tovrstnem povratništvu niso povsem zanesljivi.

6. Pogrešane osebe kot žrtve in storilci kaznivih dejanj

Doslej je bila naša pozornost usmerjena na osebe, ki so prostovoljno odšle iz dosedanjega družbenega okolja. Želeli smo prikazati motive in okoliščine, pa tudi odzive svojcev na odhod pogrešanega, da bi tako seznanili bralce z »običajnimi« primere pogrešanosti. Izginitev pa ni vedno le posledica svobodne odločitve posameznika, marveč tudi nesreče,²⁸ samomora²⁹ ali kaznivega dejanja.

Od 79 oseb, ki so na območju Ljubljane odšle neznano kam, so štiri osebe še vedno pogrešane. Okoliščine, v katerih so osebe izginile, so takšne, da gre lahko za samomor, željo po trajni spremembi načina življenja, pa tudi za morebitni umor. Kaj se je zares zgodilo z omenjenimi občani, bomo bržkone zvedeli šele tedaj, ko se bodo javili svojcem ali ko bodo najdena njihova trupla.

Nekateri primeri iz prejšnjih let kažejo, da skušajo storilci predvsem pri umorih skriti svoje dejanje za kuliso pogrešanosti. Pri tem je prav morilec tisti, ki prijavi pogrešanost žrtve. Prepričan je, da koder ni trupla, tudi ni dokazov za umor.³⁰ Z lažno prijavo, zlasti še, če je odhod

²⁷ Tako na primer bolnišnica iz Trbovelj več kot deset dni ni obvestila svojcev pogrešanega, ki se je nahajal na zdravljenju v tej ustanovi (padel je iz drvečega vlaka, vendar nihče ni vedel za to). Tudi iz psihiatrične bolnišnice v Polju zelo pozno obvestijo svojce sprejetega pacienta o njegovem bivanju v ustanovi.

²⁸ V naši raziskavi smo naleteli na dva takšna primera. Prvi občan je zaradi pijanosti padel iz vlaka, drugi pa se je ubil v planinah.

²⁹ Tudi samomora sta bila dva, vendar je bila samomorilnost obeh žrtev zelo jasno izražena.

³⁰ Kot opozorilo za previdnost glede nasprotnega stališča služi znani primer Bratuše (Glej Nedeljski dnevnik, 27. 4. 1975).

²⁶ Hepworth in Featherstone, s. 174.

oziroma izginitev pojasnjena s prepričljivimi in verjetnimi razlogi, želi storilec odvrniti pozornost sosedov in preiskovalnih organov od samega dejanja ter jo preusmeriti na dokaj neproblematično »iskanje« pogrešane osebe. Čim bolj so nenavadni in neverjetni razlogi za odhod izginatele osebe, tem večja je verjetnost, da gre za kaznivo dejanje. V takšnih primerih se vztrajnost in upornost preiskovalnih organov bogato obrestuje, saj storilec včasih tudi po preteku več let vendarle prizna, da je zagrešil umor.³¹ V drugih primerih pa preiskava ponovno steče tedaj, ko odkrijejo truplo pogrešanega ali se pojavijo novi obremenilni dokazi.³²

Kako škodljivo je lahko premajhno zanimanje za usodo pogrešanih in premalo pazljivo preiskovanje, dobro dokazuje primer Metoda Trobca.³³ Storilec je v tem primeru načrtno izbiral žrtve med tistimi osebami, za katere je vedel, da njihova pogrešanost ne bo zbudila posebne pozornosti med svojci. Občani brez stalnega prebivališča, kakor tudi tisti, ki živijo sami ali osamljeno, so viktimološko dosti bolj izpostavljeni kot drugi ljudje. Zlasti takšnim primerom izginitev bi morali posvetiti še posebno kriminalistično pozornost.

Umori pa niso edino kaznivo dejanje, ki se lahko skriva za navidezno pogrešanostjo. Tudi pri nas so znani primeri ugrabitev deklet in žena z namenom, da jih prisilijo k prostituciji ali prodajajo kot belo blago. Zadnji hujši primer takšne ugrabitve in umora je gotovo primer Melihe Delič.³⁴ Tudi to dejanje je prišlo na dan bolj po naključju kot zaradi načrtnega preiskovanja.

V dnevnem časopisju je bilo precej napisanega tudi o tihotapljenju naših otrok v Italijo, Francijo in druge države, kjer z žeparstvom, prosjačenjem in tatvinami služijo kruh svojim gospodarjem. Ker je naša razprava usmerjena predvsem na obravnavanje odraslih pogrešanih oseb, o teh primerih ne bomo podrobneje govorili.

³¹ Takšen je primer umora Vlastimira Nikolića, Glej: Lakčević, s. 323.

³² Podobno je bilo v primeru Navarro in primeru Branka Knezovića. Glej: Mattei, s. 98—102, in Delo z dne 13. 10. 1982 (Ubil ženo in jo potem zakopal v drvarnici). V slednjem primeru je zidar iz Farkaševca ubil svojo ženo in jo zakopal v kleti. Ker je žena večkrat odhajala od doma, dejanje ni bilo sumljivo. Šele na večkratno intervencijo otrok in njihovo pripombo o prepiru na dan izginitve so zidarja priprli. Dejanje je priznal, truplo pa so našli.

³³ Glej: Žerjav C.

³⁴ Prodana in umorjena. Jana, 28. 7. 1982.

Ko je 31. maja 1982 Đurekovičeva soproga prijavila pogrešanost svojega moža Stjepana, je preteklo že več kot mesec dni od njegove izginitve.³⁵ Njegov skrivnostni odhod so povezovali s pobegom z novo prijateljico, delovna organizacija pa je odločno zanikala, da bi bil izginuli direktor kakorkoli povezan ali vpleten v gospodarski kriminal. Šele nekaj mesecev kasneje se je pokazalo, da je Đureković z veliko vsoto denarja pobegnil v tujino in se pridružil protijugoslovanski politični emigraciji.³⁶ Pogrešanost je bila v tem primeru nedvomno povezana s storitvijo kaznivega dejanja. Tudi tu pa se je pokazalo, kako pozno so se organi odkrivanja pričeli zanimati za pogrešanca.

Že v uvodu smo omenili, da nekatere osebe namenoma izginejo, da bi se tako ognile izpolnjevanju sprejetih obveznosti. Tudi pri nas smo zasledili takšen primer. Občanka je prijavila pogrešanost bivšega zakonca, ki se je na ta način izogibal plačevanju preživnine za otroka. Do takšnih pobegov prihaja tudi zaradi drugih kaznivih dejanj (npr. goljufij, poneverb ipd.). Čim večje obveznosti je imel pogrešani do drugih, bolj je mogoče sumiti na kaznivo dejanje. Tudi zaradi izogibanja vojaški obveznosti nekateri naborniki pobegnejo prek meje, ne da bi svojcem navedli razlog za odhod. Nedvomno je krog možnih kriminalnih motivov za izginitev dokaj širok in ga pri obravnavanju prijave o pogrešanosti ne gre prezreti.

7. Taktika iskanja pogrešanih oseb

Obravnavanje in iskanje pogrešanih oseb je eno od najzanimivejših področij kriminalistične taktike in metodike, ki nudi obilo možnosti za preizkušanje kriminalistove miselne inventivnosti, logična sklepanja in intuicije, pa tudi potrpežljivosti in vztrajnosti pri drobnih kriminalističnih opravilih. Iskanje je često zamudno, zato nekateri menijo, da so pri tem uspešnejši zasebni detektivi, saj policisti zaradi preobremenjenosti z drugimi zadevami le redko lahko posvetijo pogrešanim osebam vso svojo pozornost in delovni čas.³⁷ Preiskovanje v zvezi s pogrešanimi terja številne in dolgotrajne razgovore, raziskovanje, preverjanje navad, življenjskega

³⁵ Teleks, št. 40 z dne 7. 10. 1982 (Direktor Ine je pobegnil k ustašem).

³⁶ Prav tam.

³⁷ Killam, E.: s. 56.

stila in odnosov pogrešanega z drugimi osebami, iskanje raznih sledi, poizvedovanje ipd.³⁸

Namen preiskovanja je dvojen: 1. z iskalno akcijo ugotoviti ali je pogrešani živ ali mrtev (ukrep je nujen, ker je izgubljene, poškodovane in samomorilne osebe mogoče rešiti le neposredno po izginitvi); 2. odkriti morebitne sledove in indice kaznivega dejanja ali ugotoviti, da je oseba zares prostovoljno odšla od doma. Glede na nejasnost primera ob sami prijavi je treba tudi najbolj običajno pogrešanost obravnavati z dokajšnjo mero skepticizma, da se ne spregleda morebitna pomembna sled ali dokaz.³⁹ Če se najde truplo pogrešanega, morajo kriminalisti ugotoviti vzrok smrti, ne pa se lahkomiščno zadovoljiti z mnenjem, da gre za nesrečo in tako hitro zaključiti primer. Prav površnost, ko »zaradi desetine prijav o pogrešanih osebah spregledamo namige ... in želimo hitro in enostavno rešiti primer, ki se nam sprva zdi popolnoma nedolžen, v resnici pa gre za hud in zapleten zločin«,⁴⁰ pomeni hudo tveganje za uspešno odkritje morebitnega kaznivega dejanja.⁴¹

Že sprejem obvestila o pogrešanosti in zbiranje prvih podatkov o zadevi lahko odločilno vpliva na izid preiskovanja. Povsem na mestu je opozorilo, da prejemnik prijave o pogrešanosti rad deluje na prijavitelja v smeri lastnih želja — da je s pogrešano osebo nekaj narobe, da je duševni bolnik, da gre za sum samomora.⁴² Na ta način je zadeva hitro rešena in ne terja dodatnega poizvedovanja. Prijavitelj že ob navadni nekriminalni pogrešanosti ne želi povedati vseh okoliščin v zvezi z odhodom pogrešanega, saj je marsikdaj tudi sam prispeval k vzrokom za odhod. Še toliko bolj pa je razumljivo, da storilec zamolči ali predrugači informacije o pravih vzrokih za izginitve. Če se delavec organov za notranje zadeve, ki obravnava prijavo, hitro zadovolji z danimi odgovori, lahko spregleda pomembno sled, ki jo je kasneje težje odkriti. Zlasti v primerih, ko pogrešani ni odkrit še več let po prijavi, je težko nadomestiti zamujeno. Nobene sledi ali podatka ni mogoče zanemariti kot manj pomembnega.⁴³

Občani podajo večino prijav miličnikom na postajah milice. Kriminalistična služba se vključi šele tedaj, če se pogrešani v nekaj dneh ne vrne

in ostaja njegova usoda še dalje neznan ali če se pojavijo indici, da gre za kaznivo dejanje. Tedaj se poleg objave depeše o pogrešanosti opravijo poizvedbe in razgovori. Te razgovore opravijo sedaj bodisi kriminalisti bodisi delavci milice na območju, kjer občan živi.

Kakor je delitev pristojnosti med kriminalisti in miličniki z vidika ekonomičnosti in racionalnosti utemeljena, pa skriva nevarnost manj popolnega ugotavljanja dejstev. Zaznamek o razgovoru (ki ga opravi miličnik in pošlje kriminalistu) nima tiste spoznavne vrednosti, kot bi jo imel neposredni razgovor z občanom. Tako se spregledajo drobni indici o morebitni krivdi ali kaznivem dejanju, ki bi jih pozoren opazovalec lahko zaznal. Menimo, da bi **morala kriminalistična služba že od samega začetka** (tj. od prijave) **obravnavati vsak primer pogrešanosti**. Postaja milice naj sprejme prijavo, nato pa o zadevi obvesti kriminalistično službo, ki ukrepa dalje, glede na to, ali so razlogi za sum, da je pogrešanost v zvezi s kaznivim dejanjem, ali ne.

O vsakem primeru (najsi gre za čisto navadno pogrešanost ali pa za sum za kaznivo dejanje) in o vsakem opravi, je treba napraviti kratko zabeležko.⁴⁴ Tako zbrani podatki o pogrešanem, o okoliščinah izginitve in o nadaljnjem poteku primera so lahko koristni pri obravnavanju ponovne pogrešanosti iste osebe, lahko pa pripomorejo tudi k odkritju kaznivega dejanja.⁴⁵ Pri analizi naših primerov smo ugotovili, da dostikrat poleg dokaj skope depeše o iskanju ni drugih podatkov o primeru.

Pri sprejemu naznanila o pogrešani osebi je treba zbrati čim več podatkov o okoliščinah izginitve, pa tudi o samem prijavitelju. Slednji že s svojim vedenjem, govorjenjem in mimiko izraža psihično stanje in svoj odnos do pogrešanega oziroma do njegovega odhoda. Če takšne okoliščine niso zapisane v zaznamku o prijavi, so lahko izgubljeni pomembni indici, ki bi kasneje ob morebitnem preiskovanju kaznivega dejanja veliko pripomogli k razjasnitvi zadeve. V skladu s taktičnim kriminalističnim načelom pri zasliševanju je treba tudi tukaj prijavitelja pustiti, da govori prosto, in mu šele nato postaviti direktna vprašanja. Poleg osebnega opisa in osnovnih podatkov o pogrešanem (ime in priimek, starost, kraj bivališča ipd.) je pomemben zlasti vzrok oziroma motiv za odhod. Ker prijavitelj nerad

³⁸ Akin, R.: s. 85.

³⁹ Killam, E.: s. 56.

⁴⁰ Žerjav, C.: s. 69.

⁴¹ Hauser, H.: s. 1.

⁴² Žerjav, C.: s. 71.

⁴³ Killam, E.: s. 56.

⁴⁴ Lost and Missing Persons. Chicago police department training bulletin.

⁴⁵ Häusler, K.

razkrije bolj intimne razloge za odhod pogrešanega, mu je smiselno zastaviti podrobnejša in neposrednejša vprašanja v zvezi s posameznimi dejstvi.⁴⁶ Ali je bil v hiši prepir? Kako se je pogrešani odzval nanj? Ali je že kdaj prej izginil? Kam je tedaj odšel? Koliko časa ga ni bilo?

Pogrešani ima včasih v družini zaupnika, kateremu sporoči svoj namen. Pri nadaljnjem razgovoru s člani družine je taktično pravilno, če se razgovor najprej opravi z vsakim članom posebej,⁴⁷ nato pa tudi z vsemi skupaj. Zbrati je namreč treba čim več resničnih podatkov o pogrešanem in o razmerah v družini, v medsebojnem komuniciranju pa člani družine lahko povedo več, kot bi vsak posebej. Zvedeti je treba za imena in naslove najbližjih prijateljev pogrešanega ter za sodelavce v delovni organizaciji. Med obravnavanimi je bilo več primerov, ko je pogrešani svoj namen sporočil bližjim prijateljem, sorodnikom ali sodelavcem, pa vendar ni nihče opravil razgovora z njimi. Tako je zadeva, ki bi bila lahko rešena v nekaj urah, ostala nepojasnjena več tednov.

Poleg motiva je potrebno ugotoviti tudi druge okoliščine glede izginitev in lastnosti pogrešanega: kaj je pogrešani vzel s seboj (denar — koliko, osebno prtljago, potni list, druge dokumente, svoje najbolj priljubljene stvari, zdravila, zdravstveno izkaznico ipd.)? Ali je pustil sporočilo (pri tem opozarjamo na posebno previdnost pri vrednotenju takšnih sporočil, saj so lahko lažna — napiše jih storilec, da bi pozornost kriminalistov odvrnil od morebitnega kaznivega dejanja)? Kaj je nazadnje izjavil in kako se je vedel (je bil vinjen, deprimiran ipd.)? Kakšne so njegove navade (dobre in slabe)? S kom se je družil in kam je zahajal?⁴⁸ (Človek včasih kaže v družini drugačno podobo kot pa v drugem družbenem okolju, zato je koristno zbirati podatke tudi drugje — zlasti v okolju, kjer je pogrešani najpogosteje preživel svoj prosti čas!) Je bilo v njegovem vedenju, oblačenju ipd. ob odhodu karkoli izjemnega in nenavadnega? V odgovorih na ta vprašanja je marsikdaj mogoče odkriti usodo pogrešanega, zato jih ne gre podcenjevati.

Rekonstrukcija gibanja pogrešanega se mora opraviti v najkrajšem času po izginotju, saj je

⁴⁶ Lost and Missing Persons.

⁴⁷ V primeru Branka Knezoviča so otroci storilca in žrtve svoj sum zaupali svoji babici, ker se v prisotnosti očeta storilca niso upali govoriti o tem. Glej: Delo 13. 10. 1982.

⁴⁸ Žerjav, C.: s. 71 in dalje.

tedaj laže odkriti morebitne očitvidce in priče, pa tudi njihov spomin je neposredno po dogodku bolj svež in točen. Tedne, mesece ali celo leta po izginotju je težko ugotoviti, kod je hodil pogrešani, kdo ga je zadnji videl in v kakšnih okoliščinah. Preveriti je treba avtobusne in železniške postaje, potovalne agencije, letalske vozovnice, mejne prehode ipd.⁴⁹ Če obstajajo razlogi za sum, da je bilo storjeno kaznivo dejanje, se opravi ogled kraja dejanja (navadno je to kraj, od koder je oseba izginila) in objavi fotografijo pogrešanega.

Radi bi vendarle opozorili tudi na pomembnost razmišljanja o morebitni usodi pogrešanega ter na postavljanje in preverjanje hipotez o poteku dogodka. Prav praksa s številnimi primeri dokazuje, kako je mogoče spregledati dejstva in okoliščine, ki kažejo na kaznivo dejanje ali na usodo pogrešanega, prav zato, ker nihče ni pomislil na takšno razlago dogodka ali na možnost obstoja takšnih dejstev. So nerešeni primeri pogrešanih oseb kazniva dejanja, samomori in nesrečni primeri, ali hotena sprememba okolja? Čim več časa bo minilo od njihove izginitev, tem težje bo ugotoviti njihovo usodo, če so postale žrtve kaznivih dejanj. Ob miselni predpostavki, da gre za »navadne« primere pogrešanih oseb, bodo to slej ko prej tudi ostali.

Zato je toliko bolj pomembno, da se vsak primer pogrešanosti prične obravnavati z domnevo, da je pogrešana oseba žrtev kaznivega dejanja.⁵⁰ Če po prvih poizvedbah ni drugih razlogov za sum, da gre za kaznivo dejanje, pa se pogrešana oseba tudi po nekaj tednih ne vrne domov in ostane njena usoda nepojasnjena, se je treba ponovno in temeljiteje lotiti preverjanja vseh okoliščin izginotja. Nobeno ponavljanje razgovora in preverjanje istih predpostavk ni odveč.⁵¹ Tudi iskanje preko sredstev obveščanja (časopis, radio, TV) je treba večkrat ponoviti — tudi po preteku več let. V primeru, da je oseba živa in je le želela spremeniti okolje, se bo v tem času ustalila, navezala stike z novim okoljem, s tem pa se večajó tudi možnosti, da se bo ugotovilo njeno prebivališče in njena usoda. Ne kaže pozabiti, da je zadeva s pogrešano osebo do konca rešena šele tedaj, ko se ta oseba najde oziroma se zanesljivo dokaže njena smrt.

⁴⁹ Hauser, prevod, s. 7.

⁵⁰ Žerjav, C.: s. 67.

⁵¹ Killam, s. 60.

8. Sklep

V pričujoči razpravi smo skušali prikazati le nekatera osnovna spoznanja o problematiki pogrešanih oseb, ki smo jih dobili s pregledom manjšega števila primerov pogrešanih na območju UNZ Ljubljana in s študijem (skromne) strokovne literature. Podatki imajo omejeno vrednost, saj ne zajemajo vseh pogrešanih v Sloveniji. Zato problematike tudi nismo statistično obdelali. Zato bi bilo pač potrebno opraviti bolj podrobno raziskavo, v katero bi zajeli širši krog pogrešanih oseb v naši republiki.

Kljub temu pa smo prišli do nekaterih ugotovitev, ki so lahko pomembne za boljše in učinkovitejše obravnavanje primerov pogrešanih oseb. Lahko bi jih strnili v naslednje točke:

— Pogrešanim osebam je namenjena premajhna pozornost tako kriminalističnih kot drugih strokovnih služb;

— Večina prijavljenih pogrešanih oseb se kmalu sama vrne domov. To pa še ne pomeni, da so s tem odpravljeni osnovni vzroki za odhod. Pričakovati je, da bo prenekateri pogrešani zopet izginil, če ne bo ustreznih rešitev konfliktnih situacij;

— Marsikatero izginitev bi z boljšim in načrtnejšim kriminalističnim delom pojasnili v najkrajšem času. Pri tem gre po eni strani za preobremenjenost delavcev organov za notranje zadeve z drugimi zadevami,⁵² po drugi strani pa za podcenjevanje tovrstne problematike. Opozorili bi zlasti na pomanjkljivosti pri osnovnem zbiranju podatkov o prijavi, nezadostni evidenci in nerednem preklicevanju depeš.⁵³ Tudi s pregledom prijavnic o nočitvah bi lahko ugotovili lokacijo prenekaterega pogrešanega, saj se večina prijavi v objektih, kjer so prebivali;

— Primerom nepojasnjenih izginitev bi morali posvetiti več časa in dela. Če oseba v nekaj mesecih ne pride domov, je treba opraviti nove in podrobnejše poizvedbe. Zadeva ne sme »zaspiti«;

— Pri obravnavanju pogrešanih oseb morajo kriminalisti izhajati iz domneve, da je pogrešani žrtev kaznivega dejanja, pri tem pa upoštevati

⁵² Pri nas obravnavajo problematiko pogrešanih oseb običajno skupine za krvne delikte in miličniki, medtem ko imajo pri nekaterih policijah poseben referat za pogrešane, ki se ukvarja izključno s temi zadevami.

⁵³ Pri analizi primerov smo ugotovili, da nekaj depeš sploh ni bilo preklicanih, nekatere pa so bile preklicane šele tedne ali mesece po vrnitvi pogrešanega.

vse mogoče verzije dogodka. Miselno delo, ki obsega tudi iskanje novih možnosti za zbiranje informacij in preverjanje hipotez, je za uspešno rešitev primera posebnega pomena.

— Potrebno bi bilo še več raziskovalnega dela, da bi na osnovi celovitejših podatkov o etiologiji in fenomenologiji pogrešanosti ter ob globlji analizi posameznih nerešenih primerov, izdelali bolj podrobno metodiko preiskovanja primerov pogrešanih oseb.

Rokopis končan 11. januarja 1983.

Uporabljena literatura

1. Akin, R.: *The Private Investigator's Basic Manual*. Charles Thomas Publisher, Springfield, Illinois, 1976.
2. »Direktor Ine je pobegnil k ustašem«, *Teleks*, št. 40, 7. 10. 1982.
3. Golubović, Z.: *Porodica kao ljudska zajednica*, Biblioteka Naprijed, Zagreb 1981.
4. Hauser, H.: O problematiki iskanja pogrešanih oseb (prevod iz revije *Öffentliche Sicherheit*, 1980, št. 2).
5. Häusler, K.: Stari podatak u vezi sa nestankom jedne osobe pomogao pri objašnjenju ubojstva. *Izbor*, Zagreb 1982, št. 3, str. 353—358.
6. Hepworth in Featherstone: *Going Missing. Contemporary Social Problems in Britain*. Roy Bailey and Jock Young ed. Saxon House, Westmead, England, 1973, str. 171—194.
7. Hirsch, C.: Pogrešane osebe. (Prevod iz revije *Revue Moderne de la Police*, leto 1964 št. 64).
8. Killam, E.: Tracing Suspects And Missing Persons. *Police Chief*, oktober 1981, s. 56—60.
9. Lakčević, D.: Presuda bez leša, *Priručnik*, 1981, št. 4, s. 323.
10. Lost and Missing Persons. *Chicago Police Training Bulletin*, 1962, št. 45.
11. Mattei, R.: Slučaj Navarro (The Navarro Casse), *International Criminal Police Review*, 1968, št. 220, prevod v *Priručnik*, 1981, št. 1.
12. O'Hara, C.: *Fundamentals of Criminal Investigation*, Charles Thomas Publisher, Springfield, Illinois 1973.
13. Pečar, J.: Poslovilna sporočila samomorilnih oseb. *RKiK*, 1971, št. 1.
14. »Prodana in umorjena«, *Jana*, 28. 7. 1982.
15. Smrtna obsodba brez dokazov. *Nedeljski dnevnik*, 27. 4. 1975.
16. »Ubil ženo in jo potem zakopal v drvarnici«, *Delo*, 13. 10. 1982.
17. Ustava SFRJ, DDU, Ljubljana 1974.
18. Zakon o evidenci nastanitve občanov in o registru prebivalstva, *Ur. list SRS* 1974, št. 4.
19. Zakon o notranjih zadevah, *ČZ Uradni list SR Slovenije*, 1980.
20. Žerjav, C.: Zakaj ubijalca Metoda Trobca nismo odkrili prej? *Varnost, Strokovni bilten*, 1981, št. 2, s. 65—73.

UDC 343.98.067

Missing Persons

Maver, Darko, M. A. Research Fellow, Institute of Criminology, Ljubljana

Hundreds of adult persons disappear every year in Slovenia. Most of them return by themselves to the environment they have left, but some of them become victims of crime. All the cases of missing persons in 1981 in the region of Ljubljana were analyzed. Only four cases remained uncleared.

When reporting disappearance, citizens in most cases ask the police for assistance, although searching for missing persons is not within the immediate competency of the police. Criminal investigation officers begin searching only when there is a suspicion that disappearance is connected with some criminal offence.

The reasons for unexplained departure from home differ, however, various misunderstandings and conflicts often related to alcohol consumption are among the most usual. In the etiology of disappearance, personal as well as social factors-especially interaction between the individual and his environment-must be taken into consideration.

The missing person has usually entrusted his intention to some close person but investigation officers often fail to discover these messages as well as some other important facts related to disappearance. In general, the police and social services pay too little attention to missing persons.